

Idrottsstjärnors självbiografier i medieåldern

Anders Ohlsson

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org 2004-03-23.

Copyright © Anders Ohlsson 2004. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

När Carolina Klüft kämpar om sjukampsguldet eller när damfotbollslandslaget spelar VM-final njuter åskådarna på arenorna av prestationerna och spänningen. Men de flesta av oss upplever inte de gastkramande höjdpunkterna på plats, utan indirekt, via olika medier. Klüfts och Victoria Svenssons insatser når oss via radions och TV:s direktsändningar och analyser, via tidningarnas förhandsreportage och referat och – efter en tid – i bokform. Idrotten når de flesta av oss genom berättelser i olika medier.

Att själva idrottshändelsen har formen av en berättelse påpekade Roland Barthes redan i mitten av 1950-talet då han beskrev och analyserade ”Tour de France”, denna stora medie-händelse, som en hjältedikt. Åkarna bär upp handlingen och fyller därmed samma funktion som karaktärerna i de gamla eperna och de förkroppsligar också, liksom de episka hjältarna, olika egenskaper. Barthes jämför den långa raden av dagsetapper med romankapitel med ”absoluta höjdpunkter” och mer utdragna, händelselösa partier. Vidare utsätter naturen – inte minst då under bergsetapperna – åkarna för sådana prövningar som karaktärerna i hjältedikterna tvingas utstå. Barthes skriver: ”Tour de France äger alltså en verkligt homerisk geografi. Liksom i Odyssén är cykelloppet här samtidigt en farofylld seglats och en fullständig utforskning av jordens gränser” (Barthes 1970:117 f).

Berättelserna om idrott innehåller emellertid mer än bara referat av tävlingar. De förmedlar också olika föreställningar och värderingar, till exempel om vad det innebär att vara ”kvinna”, ”man” eller ”svensk”. I idrottens berättelser skapas vår tids hjältar. Här kan vi få syn på vissa bestämda värderingar. Idrottens berättelser lär oss något om det samhälle och den tid där de kommer till. Den som idag läser böckerna om Gunder Hägg som kom ut när han stod på toppen av sin karriär får syn på värderingar och tidsanda i det neutrala Sverige under krigsåren.

Det är inte bara själva idrottshändelsen – tävlingsmomentet, matchen eller loppet – som når sina intresserade åskådare i form av en berättelse. Vår kunskap om idrottsstjärnor får vi också genom olika former av berättelser. Omvänt gäller, som den brittiske medieforskaren Gary Whannel påpekar i sin bok *Media Sport Stars. Masculinities and Moralities* (2002), att idrottares stjärnstatus är ett resultat av representation eller ”narrativisering”, det

vill säga berättande (Whannel 2002:47). En prestation eller bragd räcker inte för att ge någon stjärnstatus; för det krävs medial uppmärksamhet. Det finns alltså ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan idrottens stjärnor och berättelserna: de förra bär upp de senare, men har samtidigt olika mediers berättelser att tacka för sin existens.

I vilka mediala berättelser konstrueras då idrottens stjärnor? Var lär vi känna dem? Whannel pekar ut fyra olika medieformer: dagstidningarnas reportage, tidskrifternas längre artiklar, TV:s biografiskt inriktade förhandsreportage i samband med stora tävlingar samt slutligen biografier eller självbiografier (Whannel 2002:56f). När det gäller Gunder Hägg, som mitt under andra världskriget kom att bli Sveriges första verkligt stora nationalidol, bidrog förutom dags- och fackpressen inte minst radion till hans stjärnstatus (Dahlén 1999:204). Det utgavs också ett titotal böcker om fenomenet Hägg, de flesta av dem medan han ännu stod på toppen av sin karriär.

Trots att Häggs insatser också uppmärksammades flitigt på SF:s journalfilmer, så var det först med introduktionen av TV som rörliga bilder kom att spela rollen som det kanske viktigaste mediet för skapandet av idrottshjältar. Exemplet Björn Borg – vald till 1900-talets främste svenske idrottsman – visar detta tydligt. Hans prestationer och karriär följdes, som Bo Reimer påpekar i *Uppspel. Den svenska TV-sportens historia*, ”i detalj av svensk TV. I princip alla större mästerskap gjordes tillgängliga för den svenska publiken”. Uppskattningen av hans prestationer hänger naturligtvis samman med detta stora utrymme som TV men också andra medier upplät åt honom. För det var ju så som Reimer påminner oss om att ”tennis utvecklades från en mindre tittarsport till en av de allra största” (Reimer 2002:128). Om man därtill lägger de otaliga inslagen om Borg före och efter turneringarna samt alltifrån korta intervjuer med honom till större satsningar som Folke Rydén’s dokumentär i tre avsnitt med titeln *Bjorn Borg – the Saga* (1998) så står det klart att århundradets manlige idrottare i Sverige till stor del konstruerades i och genom TV-mediet, ett intryck som inte förtas av det faktum att självfallet också press och radio ägnade sig åt fenomenet Borg. Grunden lades tveklöst i TV.

Något förvånande är det kanske då att det också har publicerats en lång rad böcker – Whannels ovan nämnda fjärde kategori – om Björn Borg och detta från början av hans karriär och ända in på 1990-talet.¹ Man kan fråga sig varför det ges ut en sådan lång rad böcker av och om idrottsstjärnor i medieåldern, i en tid när TV tycks spela den all över-skuggande rollen som förmedlare av idrott och för konstruktionen av idrottens superhjältar? Räcker det inte med radio och TV? Kan dessa böcker verkligen nå ut? Ger de något annat än biografiska berättelser i andra medier?

Det ligger förstås ekonomiska skäl bakom den fortsatta utgivningen av böcker om idrottshjältar i TV-åldern. Författare och förlag räknar naturligtvis kallt med att tjäna pengar! De kalkylerar helt enkelt med att det ska finnas tillräckligt många läsare som är så nyfikna på och vill veta mer om Björn Borg att de inte nöjer sig med press, radio och TV, utan att de också ska köpa boken eller böckerna om honom. För att ytterligare öka sådana böckers attraktionskraft låter man dem inte sällan innehålla några instruerande kapitel för den som vill förbättra sin egen tennis och som kanske själv drömmer om att bli elitspelare. I flera av böckerna om Borg finns det exempelvis utförliga instruktioner när det gäller konsten att slå en effektiv backhand. Men jag ska i det följande bortse från dessa och lik-

artade förklaringar till att det trots allt tycks finnas en marknad för biografier och självbiografier om idrottsstjärnor i en tid som domineras av etermedierna. Läsarna av den här sortens böcker kan, har det hävdats, använda idrottsstjärnor som ett slags ”rollmodeller” i sina egna liv. Men frågan är hur idrottsstjärnorna själva använder de biografiska berättelserna. Vilka behov fyller detta slags texter för sina huvudpersoner?

Jag ska antyda några svar på frågan genom en granskning av en mycket spridd bok: *Bjorn Borg. My Life and Game*, som kom ut 1980, när Borg stod på toppen av sin karriär och vann sin femte raka Wimbledon-titel. Medförfattare och spökskrivare var Gene Scott, en före detta medlem av det amerikanska Davis Cup-laget och som i slutet av 1970-talet var en ansedd tennisjournalist och -kolumnist. Boken översattes snart till en rad språk och publicerades samma år på svenska under titeln *Björn Borg. Mitt liv som tennisspelare*.

Jag tar min utgångspunkt i den uppfattning av den självbiografiska genren som den ryske kultur- och litteraturforskaren Michail Bachtin lanserat. Enligt Bachtin kännetecknas självbiografien av sin *dialogicitet*, vilket innebär att den har en annan röst, ett annat yttrande, som sin utgångspunkt eller förutsättning. Detta yttrande kan vara mer eller mindre underförstått och blir ofta föremål för polemik eller kritik. Självbiografiska texter får därmed inte sällan karaktären av svar på tal. Den skrivande tar tillfället i akt att försvara sig för en (dold) beskyllning (Bachtin 1991:207 ff).

Den som läser *Björn Borg. Mitt liv som tennisspelare* får lyssna till många olika röster. För det första har vi huvudpersonens egna partier i jagform och återgivna av hans spökskrivare. För det andra Scotts egna partier om Borg, återgivna i tredje person. För det tredje får vi i ett av bokens kapitel, som har rubriken ”Mina motståndare”, veta vad ganska många av Borgs konkurrenter – bland andra Gerulaitis, Nastase, McEnroe och Connors – tycker om svensken som de oftast får se sig besegrade av. Var och en av dem kommenterar förstås hans sätt att spela i väldigt positiva ordalag, vilket inte hindrar att Borg i vissa fall ger sig själv sista ordet och i sin tur kort kommenterar sina motståndares kvaliteter.

Vid sidan av sådana dialoger inom texten finns det också en dialog mellan Björn Borgs självbiografi och ett antal mer eller mindre klart urskiljbara röster utanför texten. Borgs förhållande till sportjournalisterna var ju minst sagt ansträngt, för att inte säga fientligt, under vissa perioder av hans karriär. Därför är det bara följdriktigt att han nu tar tillfället i akt att kritisera dem:

Jag pratar sällan om mig själv. Säger inget frivilligt. Ibland måste jag, t. ex. vid de presskonferenser som alltid följer efter en match. Då svarar jag bara på direkta frågor, som varför jag kunde vända matchen mot Connors, eller om jag var bra eller dålig i mötet med McEnroe. Svaren blir alltid enkla och så korta som möjligt. De flesta frågor jag får är opersonliga eller dumma, eller bådadera. Jag undrar alltid varför de frågor om vad som hänt – de har ju själva sett matchen.

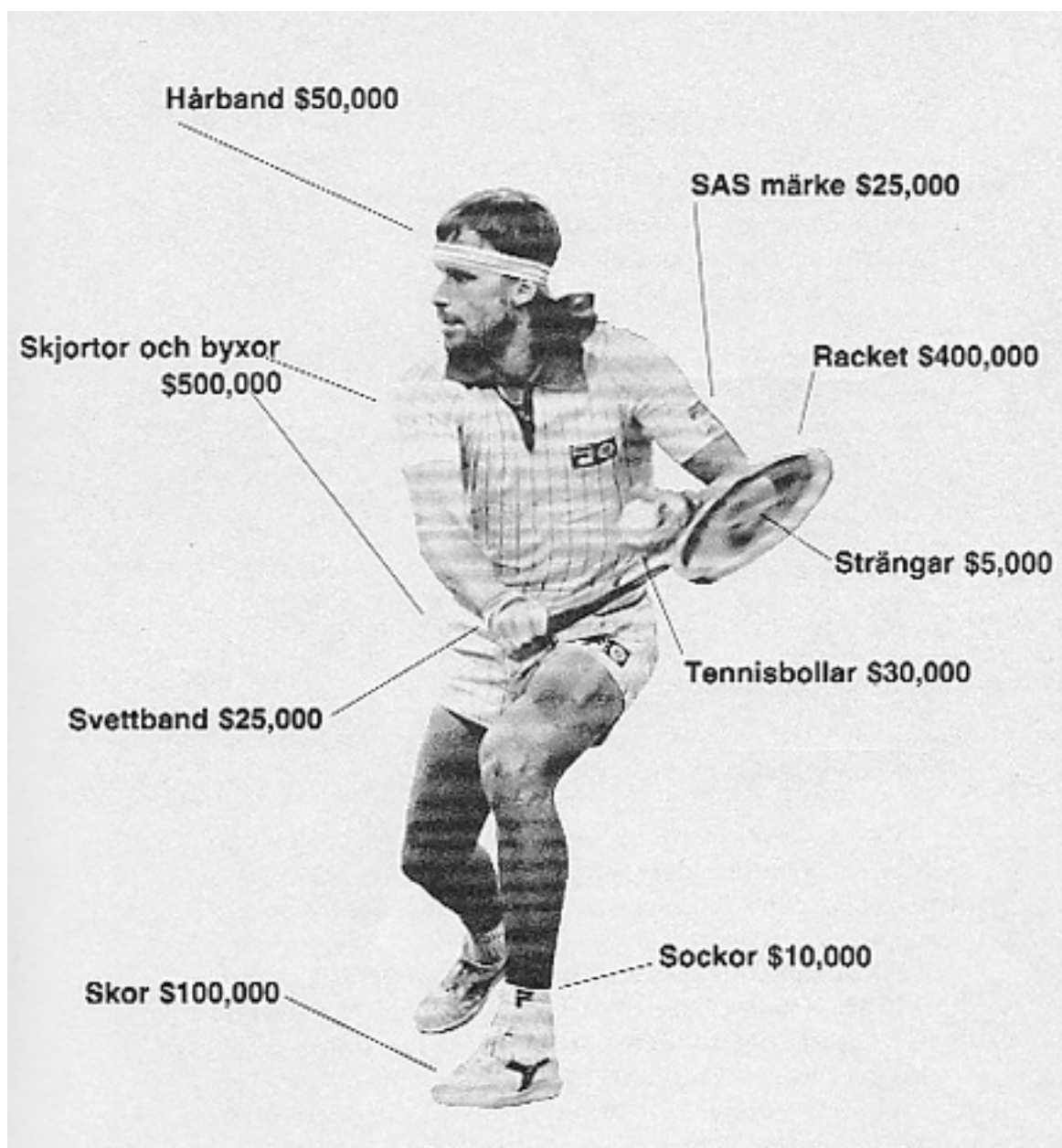
En bra journalist känner min taktik, nästan lika bra som jag själv. [—] Umgänget mellan journalisterna och mig skulle bli mycket enklare om de brydde sig om sitt jobb lika mycket som jag bryr mig om mitt (Borg 1980:12).

Ibland får denna Borgs dialog direkt karaktär av försvarstal mot vad han uppfattar som grundlösa anklagelser. Vid ett tillfälle medger han att han ett par gånger om året förlorar mot en spelare långt ned på världsrankingen. När något sådant händer, anklagas han för att inte ens försöka vinna. Enligt Borg själv finns det i sådana fall alltid en rimlig förklaring. Som exempel tar han sin förlust mot Bruce Manson i första rondan av GP-tävlingen i Palm Springs 1979. Den försakades av att han, efter att dagen före ha vunnit en tävling i Boca West, Florida, tillbringade sex timmar ombord på ett flyg som inte kunde ta honom till Kalifornien på grund av dåligt väder. Borg tvingades därför övernatta i Houston och landade dagen efter bara 45 minuter före matchstart (Borg 1980:17).

Den viktigaste och mest laddade dialogen som Borg för med röster utanför texten gäller de indignerade reaktionerna från vissa håll på att han tillsammans med sina föräldrar lämnade Sverige 1974 för att bosätta sig i Monaco: ”Det tog hus i helvete när jag lämnade Sverige. Tidningarna spydde galla över mig och påstod att jag var illojal mot det samhälle som fött mig, att jag var självisk och penninggalen”. Återigen tar Borg förstås tillfället i akt att försvara sitt handlande genom att hänvisa till ”[k]limatet och närheten till en internationell flygplats med fina förbindelser till alla mina matcher världen över”. Hans förklaringar verkar ju rimliga. Dessutom tillbakavisar han anklagelserna som går ut på att han är opatriotisk genom att skriva att han ”älskar Davis Cup [—]. Det är alltid en speciell atmosfär när det gäller lagspel och det är roligt att vara med och kämpa med den extra press som alltid hamnar på ett svenskt landslag”. Borg döljer emellertid inte att den viktigaste orsaken till att han valt att bosätta sig i Monaco är att sänka sin skatt, ”att undvika att alla mina pengar hamnade i statens kassakista. 90 % är för mycket” (Borg 1980:52).

Över huvud taget verkar det som om beskyllningarna för bristande patriotism och för ”skattesmitning” – hans vägran att betala skatt i det land som gav honom möjligheten att utvecklas till världsstjärna – är de viktigaste drivkrafterna bakom Borgs självbiografi från 1980. Hans huvudstrategi när det gäller att tillbakavisa dessa beskyllningar är att upplysa sina läsare om vad idrott i allmänhet och i synnerhet tennis i världsklass handlar om i slutet av 1970-talet. Samtidigt som han berättar om sina matcher och segrar, redogör Borg för sina inkomster. Om ett av sina framgångsrika år skriver han så här: ”1978 startade som en färgsprakande regnbåge med segrar i Italienska och Franska mästerskapen samt Wimbledon. Allt i rad. Därmed var jag den andra som någonsin gjort det. Men så kom då min verkliga olycksturnering US Open och ’som vanligt’, är jag böjd att skriva, förlorade jag. Den här gången i finalen mot Connors. På ATP-rankingen rutschade jag ner till tredje plats, men prispengarna nådde rekordhöjden 469 491 dollar” (Borg 1980:56). Detta är bara ett exempel – prestationer och segrar går hand i hand med prispengar!

Vidare ger den förteckning över ”Björn Borgs reklamimperium” – en förteckning över hans mer än trettio affärspartner eller sponsorer i olika världsdelar och länder – intrycket att Borg inte bara är en tennisspelare utan ägare av något i stil med ”Bjorn Borg Inc.”. Ett fotografi av Borg på tennisbanan visar hur varenda del av hans utrustning – från racket till svettband – är sponsrad av olika företag. I den svenska översättningen av boken finns det till och med en prislapp på varje del av utrustningen. Totalsumman uppgår till 1.145.000 dollar, det vill säga mer än dubbelt så mycket som hans inspelade prispengar (Borg 1980:50f). Ingen kan längre betvivla att vi har att göra med en tennisspelare *och* affärs-

man. Den möda som Borg lägger ned på att försvara sitt handlande som rationellt ur ekonomisk synpunkt visar att han verkar i början av en epok där en ny politisk filosofi – och med den nya inslag som ”satsa på dig själv” och individuell ekonomisk framgång – håller på att ta form (Whannel 2002:129).

Ett annat återkommande inslag i Borgs försvarsstrategi är att visa hur hängiven han varit sin tennis hela livet och hur hårt han har arbetat för att nå sina framgångar. Han tenniskarriär börjar med den numera välkända, smått mytologiska scen eller anekdot, som har berättats gång på gång – senast i Folke Rydén's tidigare nämnda TV-dokumentär – på ett sätt som är typiskt för biografiska berättelser om idrottshjältar (Whannel 2002:60). När Björn är nio år gammal vinner hans pappa, som på den tiden var en skicklig bordtennisspelare, en tennisracket som första pris i en turnering. Han ger den till sonen, som omedel-

bart börjar bolla mot garageporten hemma i Södertälje. Under fem år åker han sedan sju dagar i veckan till Stockholm för att träna. Borg sammanfattar: ”Jag var fullständigt tokig i min nya sport” (Borg 1980:29). Läsarna ska också få intrycket att inget i grunden har förändrats, trots alla framgångar och prischeckar: ”Björn tränar som han spelar. Han tar allvarligt på varje boll. Alltför många tar träningen på lek. Inte Björn. Han kan stå och nöta i en och en halv timme med Gerulaitis innan det ens blir tal om att spela set” (Borg 1980:106). I hans förberedelser för 1976 års Wimbledon ingick ett intensivt arbete ”med hela serverörelsen”, vilket enligt Borg var ”den mest produktiva träning jag haft på fem år – det gav resultat” (Borg 1980:119).

Bilden av den hårt arbetande tennisspelaren kompletteras av beskrivningen av den självsäkre och välförberedde aktören, utrustad med stort tålmod. Gång på gång framhåller Borg att han inte tvekat att gå sin egen väg, till exempel när det gäller teknik: ”Spelare har blivit matade med samma ordsmatter år efter år, som om alla haft samma förutsättningar. Det som passat en idrottsman måste passa en annan utan någon som helst individuell urskillning” (Borg 1980:168). Den som vill nå framgång måste bortse från det traditionella sättet att göra saker på, både på och utanför banan: ”Jag har brutit mot nästan samtliga förekommande regler som rekommenderats i de senaste 50 årens instruktionsböcker” (Borg 1980:138). Det är alltså rationellt både att använda tvåhandsfattning på backhandsidan och att lämna Sverige för att slippa betala 90% av sina inkomster i skatt!

Denna genomgång visar på en förklaring till varför självbiografiska böcker fortfarande – i en tid dominerad av etermedierna – tycks fylla ett behov hos senare tiders idrottsstjärnor. En av orsakerna kan vara det som Gary Whannel beskriver som en kvalitativ förändring i medierna, vilken tar sig uttryck i ”spectacularisation and tabloidisation” (Whannel 2002:129). I dagens medier finns inte den hovsamma inställning till idrottsstjärnorna som rådde på Gunder Häggs tid. Han framställdes som en hjälte och rollmodell för sin tids ungdom. Inga eller ytterst få kritiska synpunkter tilläts fläcka bilden av nationalidolen Hägg; ingen granskade hans privatliv på jakt efter skandaler. Prestationerna på löparbanan spillde så att säga över på framställningen av hans liv och leverne (Ohlsson 2003).

I dagens situation, med den mediegranskning som råder nu och när man kan skapa sig ryktbarhet och därmed pengar genom rätt utstrålning, stil och personlighet, verkar den självbiografiska berättelsen vara en framkomlig väg för den som vill försöka påverka sin egen framtoning. Utan att omedelbart bli motsagda, försöker dagens idrottsstjärnor där återta kontrollen över sitt eget varumärke. Hur viktigt detta är framgår av att Borg, som inledningsvis lät sig intervjuas av Folke Rydén för dennes ovan nämnda TV-film, på ett tidigt stadium backade ur samarbetet och genom sitt juridiska ombud Henning Sjöström sade sig vilja göra allt som stod i hans makt för att stoppa produktionen av ett program som han själv inte har kontrollen över (Andersson 1998:9).

Självbiografien kan vara ett medel för den som vill försöka ta kontrollen över bilden av sig själv hos omvärlden. Detta illustreras när Borg åter tog till orda i bokform. Det var när hans affärsimperium började knaka i fogarna i slutet av 1980-talet. Då gav han ut en självbiografi *Till hundra procent* (1992). En av hans dialogpartner var nu hans förutvarande affärskompanjon Lars Skarke, som replikerade med sin version i boken *Sanningen. Mina år med Björn Borg* (1992).

Noter

1 Ett urval böcker om Borg:

- Björn - tennisspelaren : med Björn Borgs tennisskola*, Stockholm: Brunnhage 1973
Hellberg, Björn, *Björn Borg*, Göteborg: Zinderman 1977
Sutter, Michel, *Borg Story*, Paris: Olivier Orban 1978
Hahn, James, *Bjorn Borg: the coolest ace*, St. Paul, Minn.: EMC 1979
Libman, Gary, *Bjorn Borg*, Mankato, Minn.: Children's book co 1979
Audette, Larry, *Bjorn Borg*, New York: Quick Fox 1979
Björn Borg berättar om sin tennis och sej själv / intervjuad av Gerard Germain och Gerard Hirsch ; [övers. från franska: Eva Winkler] Stockholm: Brunnhage 1980
Bjorn Borg, my life and game (as told to Gene Scott), London: Sidgwick & Jackson 1980
Borg, Mariana, *Love match: my life with Björn*, London: Sidgwick & Jackson 1981
Collin, Christian, *Le livre d'or de Borg*, Paris: Solar 1982
Abbs, Brian, *Superace! : the story of Björn Borg and tennis*, Harlow: Longman 1982
Borg, Björn, *Till hundra procent*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 1992
Skarke, Lars (1992), *Sanningen. Mina år med Björn Borg*, Stockholm: Forum

Referenser

- Andersson, Björn et al. (1998), "Björn Borg och folkhemmet. En kvalitativ studie av Folke Rydéns dokumentär", JMK, Stockholms universitet
- Bachtin, Michail (1991), *Dostojevskijs poetik* (1929/1963), sv. övers., Gråbo: Anthropos
- Barthes, Roland (1970), *Mytologier* (1957), sv. övers., Staffanstorp: Cavefors
- Borg, Björn (1980), *Mitt liv tennisspelare*, sv. övers., Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Borg, Björn (1992), *Till hundra procent*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Dahlén, Peter (1999), *Från vasaloppet till radiosporten. Radiosportens etablering och förgrening 1925-1995*, Stiftelsen Etermedierna i Sverige
- Ohlsson, Anders (2003), "Berättelser om idrottshjältar: exemplet Gunder Hägg", *HumaNetten* nr 12, våren 2003.
- Rydén, Folke (1998) *Björn Borg - the Saga* (sv titel *Sagan om Björn Borg*) Stockholm: Sveriges Television (3 x 58 min)
- Skarke, Lars (1992), *Sanningen. Mina år med Björn Borg*, Stockholm: Forum
- Whannel, Garry (2002), *Media Sport Stars. Masculinities and Moralities*, London & New York: Routledge.